

Юрій ВОЛОШИН. Кобищанська трагедія: дітозгубництво в Полтаві

Category: [Дослідження](#)

Created on Monday, 18 April 2016 00:01

Hits: 797

Публікуємо параграф з нової книги Юрія Волошина «Козаки і посполиті: Міська спільнота Полтави другої половини XVIII ст.». Показово, що чергове дослідження ранньомодерного соціуму не обійшло тему дітозгубництва. Поширеність таких злочинів, широке соціальне тло та інформативність судових справ, думається, приваблять ще не одного дослідника. Сподіваємось, що книга буде в числі новинок Книжкового Арсеналу (Редакція).

*Прето нехаи каранны, тыи то бывають:
котріи дѣтеи своих, дурно погубляют.*

Климентій Зіновійє,

Вірші. Приповісті посполиті.

Ця трагедія сталася на території одного з полтавських передмість, у Кобищанах, наприкінці літа – початку осені 1778 р. Розголосу в місті вона набула після того, як 20 серпня молодий козак Марко Моргуленко знайшов у пустому колодязі батьківського саду тіло немовляти. Згодом з'ясувалося, що «до которого дитяти урощдѣния и умерщвления явилась точно приличною девка, дочь сотне полтавской козака Артема Шевця означенная Параскѣвия»¹. Справу слухали у полтавському гродському суді 19 вересня

1778 р. На допиті Параска повідомила, що в листопаді минулого 1777 р. «имела блудной грехъ» з козачим сином Степаном Моргуленком. Після чого, за твердженням Параски, нібито «онъ же Моргуленко всегда приходя къ ней в домъ отца ее чинить того грѣха неперѣставаль»².

Через деякий час дівка завагітніла і стала шукати способу позбутися плоду. Пошуки привели її до козацької вдови – баби³ Ірини Угринки, яка мешкала неподалік і, очевидно, мала досвід вирішення таких справ. Удова порадила Параскеві купити калію, змішати його з горілкою і пити цей напій натще, «от чего и родить дитя бѣзвременно мертвое»⁴, а після пологів – похоронити немовля й піти до Охтирки висповідатися⁵. За цю науку, Угринка нібито вимагала від дівки дати їй після завершення справи сорочку. Параска так і зробила: пішла на базар, купила калію й горілки, приготувала напій і випила.

Перейми почалися в ніч – з 5 на 6 серпня. Як повідомила обвинувачена, вона «легла спать в огороде въ [...] состоящемъ отъ жилой отца еи хаты и в самую полночь родила дитя мужеска полу мѣртвое»⁶. Після цього пішла у двір, взяла глечик, що висів на тині, переломила немовля й поклала його всередину глека. Потім віднесла глек у сад козака Артема Моргуля й викинула в пустий колодязь, де його знайшли.

Про те, що з нею сталося Параска не повідомила нікому, включно з бабою Угринкою, аж доки її не доставили в полтавське сотенне правління. Докази були неспростовними й Параска на допиті перед сотенною старшиною зізналася «к вышеписанному рождѣнию и умерщвлѣнню оного дитяти»⁷. Після цього дівку заарештували й справу передали до полтавського гродського суду.

Суд допитав ще двох вищезгадуваних фігурантів цієї справи – вдову Ірину Угринку й козака Степана Моргуленка. Перша постала перед суддями 27 серпня того року. Вдова повідомила, що, під час відвідин на Зелену неділю богослужіння в Полтавському Хрестовоздвиженському монастирі, до неї підійшла вдова Ірина Вехтянка й попрохала оглянути її племінницю – Параску Шевцівну, яка була «жестокко внутрѣннею болезнью занята». Угринка пообіцяла виконати прохання й за кілька днів оглянула дівчину в домі «оной Шевцевны въ которомъ тогда она сама находилась»⁸. Точно поставити діагноз, нібито через те, що дівка сильно опухла, баба не змогла, але перед судом стверджувала, що запідозрила вагітність. Однак Параска нібито це заперечувала, стверджуючи що страждає ще й на фебру – пропасницю⁹. І саме від фебри, а не для зриву вагітності, вдова радила пити калій з горілкою. Так само вдова заперечувала, що радила таємно похоронити мертвонароджену дитину й піти після цього на сповідь до Охтирки¹⁰.

Допитаний 5 вересня Степан Моргуленко, визнав, що, дійсно наприкінці минулого року перед Пилипівським постом¹¹, в домі полтавської козачки вдови Одарки Обридайчихи, мав з Параскою «ночлегъ», але «не только първоначального блудного грѣха, но и после какъ тогда такъ и после не чинилъ и кто с ею Шѣвцевною блудной грѣхъ чинилъ онъ Моргуленко не знаетъ»¹².

Вислухавши всіх фігурантів справи члени суду – Іван Кованька, Дем'ян Беньковський, Василь Могилянський та Федір Янович¹³, – приступили до визначення вини й покарання. Як зазначається у протоколі засідання, судді покликалися на 60 артикул 11 розділу¹⁴ та 4 пункт 54 артикулу 4 розділу¹⁵ III Литовського Статуту й 81 артикул магдебурзького права.

Вони дійшли висновку, що Параска Шевцівна, мала «умысль къ истреблѣнню своего плода» і ухвалили «по силе вышеписанныхъ правъ присудить вмѣсто смертной казни вечную зсылку в Оренбургъ»¹⁶. Щоправда, ця ухвала мала бути затверджена Новоросійською губернською канцелярією.

Відносно вдови Ірини Угринки суд постановив «отпустить свободно» але, спираючись на положення Саксонського Зерцала¹⁷, вирішив призначити їй присягу в тому, що вона не знала про вагітність Шевцівни, а горілку з калієм порадила дівці пити від фебри, а не для зриву плоду. Бабу також зобов'язали підпискою «что она если в предъ еѣ по которой дѣвки или женщины случится осматривать какой внутрѣней

болезны и она Угринка узнавши о бѣременности ее либо будѣтъ и принимать дитя имеетъ о томъ свойственнѣмъ того в кого будѣтъ тое осмотрети или приемъ дитяти чинить обявлять». Крім того, вирішили послати в усі сотенні правління полку укази, щоб «всихъ таковыхъ бабъ повишеписанному подписками было обявано дабы темъ можно было сохранишь рожденныхъ незаконно прижитыхъ детей отъ истребления»¹⁸.

Степану Моргуленку теж призначили присягу в тому, що він ніколи з Параскою «блудно не жилъ». Після чого парубка мали «отпустить свободно»¹⁹.

Так, у загальних рисах розгорталася подія цієї драми, загалом типової для ранньомодерного суспільства. Як стверджує Марцін Камлер, *«дітозгубництво, або вбивство матір'ю новонародженого немовляти, становило окремий різновид вбивства». У Речі Посполитій, як і на решті території Європи, воно вважалося надзвичайно тяжким злочином, таким, що суперечить Божим заповідям і людській природі. Карали за нього, зазвичай, дуже суворо»²⁰. Суспільство Гетьманщини, а разом з ним і населення Полтави, дотримувалось подібних поглядів на це, доволі поширене тоді явище»²¹. Про його поширеність, на мою думку, свідчать дані, що зберігаються в одній зі справ фонду генерального суду за 1751 р. Згідно з ними, у полкових секвестрах (в'язницях) того року перебувало 347 осіб, з-поміж яких було 20 жінок, затриманих за дітозгубництво»²². Це становило 6% від загальної кількості злочинців.*

Дітозгубницями зазвичай були молоді й незаміжні жінки, часто служниці. Для останніх, на думку британського дослідника Алана Макфарлайна (Alan Macfarlane), соціальні та економічні наслідки незаміжнього материнства були чи не найсерйознішими: у разі виявлення позашлюбної вагітності їх, як правило, негайно звільняли»²³.

Дослідники називають дві основні причини, які спонукали матерів вдаватися до таких дій: психічний розлад після пологів й намагання приховати сором перед суспільством»²⁴. Переважав, однак, страх перед реакцією спільноти на блуд, покарання за який було в українській традиційній культурі доволі жорстоким. Як стверджує дослідник цієї проблеми Володимир Маслійчук, *«дівчат, "розпусту" яких викривали, публічно соромили: натягували на шию солом'яний хомут, підв'язували вбрання солом'яними мотузками над головою й у такому вигляді водили селом. Надалі голова блудниці, яка народила позашлюбну дитину, мала бути пов'язана хусткою, як у заміжніх жінок, Таких "покриток" переслідували в церкві, часто священник не впускав їх до храму»²⁵. Ймовірно, що ставлення до покриток у ранньомодерній Полтаві було схожим, отже Парасці було чого боятися.*

Очевидно, саме очікуваний осуд місцевої спільноти штовхнув дівчину на злочин. Дослідники цієї проблеми як із Західної, так і зі Східної Європи, сходяться на думці, що більшість дітовбивств спричинена передовсім соромом і тиском суспільної думки»²⁶. Параску, на моє переконання, штовхнули на цей крок схожі причини. Далі спробую детальніше проаналізувати цей, як видається, не зовсім пересічний випадок у житті міського соціуму. Спершу зауважу, що майже всі дійові особи, за винятком Парасчиної тітки Ірини, точне місце проживання якої ідентифікувати не вдалося, мешкали в районі Кобищанського яру і були парафіянами Миколаївської церкви»²⁷. Тобто представляли одну локальну міську спільноту.

Як видно з тексту Румянцевського опису, Параска була наймолодшою дитиною в родині козака Артема Шевця (50 років), який разом з дружиною Анастасією (45 років) мав п'ятеро дітей: трьох синів – Степана (30 років), Михайла (20 років) й Івана (19 років) та двох доньок Марину (13 років) і Параску (7 років)²⁸. Судячи з перепису господарства, поданого в 1766 р. до комісії з проведення опису в Полтавському полку, Артем не належав до заможної частини міського козацтва. У його господарстві був лише сад при дворі, *«более жъ е него никакихъ принадлежностейъ и скота нетъ, хлеба никогда не сеет, а пропитание имеетъ*

отъ зарабатования по разным людям хлеба»²⁹. Тобто, якщо Артем справді, як повідомлялося у відомості, заробляв на прожиття лише наймитуванням, то його доволі чисельна родина, ймовірно, ледве зводила кінці з кінцями.

За майже 12 років, що минули відтоді до аналізованих тут подій, склад родини суттєво змінився. Сповідний розпис Миколаївської церкви, складений за 3 роки до початку судового процесу, зафіксував ці зміни. Він засвідчує, що Артем втратив дружину й залишився вдівцем. Окрім того, батьківський дім залишило троє дітей: старші сини Степан та Михайло, які, ймовірно, оженившись відійшли у власні господарства, та донька Марина яку, очевидно, видали заміж³⁰. З батьком zostалися лише молодший син Іван, який, імовірно, успадкував батьківський двір, та найменша – Параска.

Як бачимо, дівчина була напівсиротою й походила з бідної родини, тобто майже повністю відповідала групі ризику, з якої, за твердженням дослідників, походили дітовбивці. На час вчинення злочину їй виповнилося 19-20 років. Чи були в неї шанси на вдалу шлюбну партію, сказати важко. Очевидно, її могли видати заміж за сина такого ж бідного як і її батько, козака.

Натомість Степан Моргуль, який нібито був батьком незаконнонародженого та вбитого Параскою немовляти, походив з досить заможної козацької родини. Двори Тимофія, Івана та Артема Моргулів, можливо, братів, розташовувались поряд, на Федорівській вулиці. В Івановому дворі мешкали зі своїми родинами ще два його молодших брати – Федір та Григорій. Степан був найменшим сином Федора. До кожного з цих дворів належали сади, городи, угіддя, польові наділи й худоба. Біля двору, в якому виріс Степан Моргуленко, були город, сад і пасовище. До нього також було приписано 4 наділи, розташовані в різних місцях поблизу Полтави орної землі, де висівалися: пшениця, горох, ячмінь, овес, просо, гречка, коноплі та жито. Моргулі мали також сінокіс у Ватажковому урочищі, на «коємъ косится сена на 12 возовъ», чотири ділянки лісу та невелику пасіку – на 6 вуликів. Володіли й худобою: «биков старих 4, молодих 2»³¹, корова старая 1, теленок 1, лошадей старая 1, молодая 1, свиной старих 4, молодих 2»³¹.

У 1778 р. Степан мав близько 23 років³² і міг вважатися не поганою партією для місцевих красунь. Ймовірно, живучи в одній частині міста, молоді люди знали одне одного, могли належати до однієї громади й разом брати участь у розвагах молоді – «вулицях», вечорницях тощо³³. Цілком можливо, що Параска була навіть закохана в Степана.

Тісніше їхнє зближення відбулося якраз під час вечорниць, що відбувалися там же, на Кобищанах, ймовірно, в хаті вдови козачки Одарки Яковихи 27 листопада 1777 року³⁴. Як пам'ятаємо, Степан не заперечував, що «зазнался было съ оною Шъвецвною», але до гріха, за його словами, так і не дійшло³⁵. Як стверджують дослідники української народної культури кінця XIX – початку XX ст., вечорниці часто закінчувалися спільним сном молоді, яке, однак, майже ніколи не переростало у блуд³⁶.

Якщо повірити Парасці, то у них зі Степаном таки переросло: і того вечора, і неодноразово «чрезъ всю прошедшую зиму»³⁷. Пояснення, чому саме це сталося, в матеріалах справи немає. Можливо, як часто траплялося у таких випадках, парубок обіцяв побратися з дівкою³⁸. Хай там як, але Параска завагітніла, а коханець відмовився на ній одружуватись (якщо, звісно, обіцяв)³⁹. Далі події розгорталися за майже класичним для подібних випадків сценарієм: приховування вагітності → намагання зірвати плід → таємне народження → вбивство немовляти → спроба позбутися тіла → викриття і суд.

Перше, що викликає запитання: як молода дівчина могла до самих пологів приховувати свою вагітність від сусідів, рідних і навіть баби-повитухи, яка оглядала Параску через тиждень після Зеленої неділі, приблизно 19 червня⁴⁰, тоді, коли дівка вже була десь на сьомому місяці?

Неодноразово згадуваний тут Томаш Вісліч слушно зауважив, що наявні в розпорядженні джерела,

оприлюднюють лише ті факти позашлюбної вагітності, які не вдалося приховати. Це, на його думку, зовсім не означає, що приховування було неможливе. Він також називає кілька способів такого приховування: обмотування тіла лахміттям, укривання під широким одягом і мандрівка подалі від рідних місць, під виглядом паломництва до якоїсь святині⁴¹.

У який спосіб приховувала свою вагітність Параска, джерело не повідомляє, можливо, під широким одягом. Вищеназвана баба пояснювала в суді, що не змогла тоді дізнатися про вагітність Шевцівни «за опухолью внутренности»⁴². Думаю, жінка лукавила, адже запитувала дівчину: «не бѣременна ль»?⁴³. Та й сама Параска на першому допиті свідчила ніби призналась Угринці, що «*есть де она беременна*»⁴⁴. Видається сумнівним, що від досвідченого бабиного ока приховано ознаки вагітності. Про вагітність племінниці знала, очевидно, її тітка – вдова Ірина, яка й домовлялась з Угринкою «*чтобы пришла в домъ отца ея Шьвецвны для осмотра тѣй бользни*»⁴⁵. Характерно, що жодна із жінок не повідомила про блуд. Насмілюсь припустити, що в даному випадку маємо справу з жіночою солідарністю, факти якої наводить Володимир Маслійчук. Вони також вказують на те, що, опинившись у «скруті», дівчата часто втаємничували у своє становище родичів, як правило, сестер і матерів⁴⁶. Однак, ні першої, ні другої в Параски не було, тому дівчина, ймовірно, відкрилася найближчій жінці – тітці Ірині Вехтянці.

Можливо, саме з ініціативи тітки, досвіченішою жіночих справах, була залучена баба-повитуха. Сама по собі її присутність не була чимось незвичайним, інколи баби фігурували в справах про дітовбивство, але, зазвичай, безпосередньо на стадії пологів, або вже після них⁴⁷. У даному випадку, якщо вірити Парасці, вона сподівалася, що баба допоможе позбутися плоду: «*просила дачи совету чѣмъ бы оное дитя можно зъ себе извергнуть*». Цікаво, що баба начебто дала таку пораду, а також підказала, що зробити з дитиною⁴⁸.

Як ми вже знаємо, змішаний з горілкою калій бажаного ефекту не приніс, а до інших засобів дівчина не вдавалася, чи, принаймні, нічого не сказала про це в суді. Вона, наприклад, не піднімала важких мішків, як це робили мешканки Слобожанщини Марія Товкачева та Катерина Сердюова, опинившись у подібній ситуації, чи діжку з квасом, як дівка Феодосія Яценкова з м. Борзни⁴⁹.

Якщо підсумувати свідчення дослідників та інформацію джерел, то можна, слідом за Марціном Камлером, стверджувати, що пологи у таких жінок завжди відбувалися в доволі складних умовах: на горищі, на землі в сінні, на городі, в коморі, в снях тощо⁵⁰. Наприклад, служниця поміщика з Прилуцького повіту Григорія Горленка Марина, народила дитину при дорозі; донька дворянина Івана Ольховського Уляна – в коноплях; Горпина Оробченкова з Лубенського полку – в житах; піддана Зиновія Матюрківна із с. Старих Боровичів (поблизу Чернігова) – на вулиці; так само на вулиці – в рівчаку – народила Наталія Федорова з с. Хотіївки (Новгород-Сіверське намісництво) і т.п.⁵¹. Параска в цьому плані не становила винятку: вона, як знаємо, народжувала на городі⁵².

Дитина – хлопчик, народилась живою й жінка вбила її, переломивши хребет. Цей спосіб теж був поширений серед дітовбивць, поряд із удушенням та втопленням⁵³. Так само, як інші жінки, що опинилися в подібній ситуації, Параска намагалася приховати тільки дитини. Місце поховання також не було оригінальним – колодязь. Проте цей, конкретний колодязь, куди породілля вкинула глек з тілом, був у саду, що ріс поряд із двором Степана Моргуленка – ймовірного звабника й батька дитини. Тож виникає питання: чи Параска свідомо викинула тіло саме в цей колодязь, чи це був найближчий колодязь від місця злочину? Якщо перше припущення правильне, то, вочевидь, своїми діями дівчина намагалася привернути увагу парубка; а якщо ні – то це була спонтанна дія у стані афекту.

Серед прикладів, наведених Володимиром Маслійчуком, колодязь, як місце куди викидали тіла незаконнароджених немовлят, фігурує доволі часто – за моїми підрахунками, не менше 6 разів⁵⁴. Тіла

приховували загалом у найрізноманітніших місцях: викидали у воду, соломі, сніг, яму, закопували в гній, ховали в погребі, скрині чи на горищі⁵⁵. Однак, принаймні у тих випадках, які розглядалися в судах Гетьманщини, злочин викривали.

От і Параску викрили досить швидко: 20 серпня Марко Моргуленко знайшов глек з дитям, а 22 її вже допитували в гродському суді. Тобто з моменту здійснення злочину пройшло усього два тижні. Як сказано у протоколі засідання суду, підозра на неї впала відразу, оскільки поблизу не було іншої дівчини такого віку. Тут же були знайдені й докази: «по освидетельствованию ее съ повеления сотенной старшины черезъ стороннихъ женщинъ явлься в грудяхъ ее покормъ»⁵⁶. Емоційна напруга, яку пережила Параска упродовж останніх двох тижнів, була, вочевидь, настільки великою, що вона зізналась у скоєному відразу, як тільки її почали допитувати в сотенному правлінні.

Прикметно, що вона практично відразу визнала вбивство немовляти. Тут слід зауважити, що в подібних випадках дітозгубниці по цілій Європі доводили, ніби дитя народилось мертвим⁵⁷. Як слушно зауважив, часто цитований тут Томаш Вісліч, провести чітку лінію між дітовбивством і народженням мертвої дитини було надзвичайно важко, адже грань між смертю новонародженого з природніх причин і смертю через недбалість породіллі була дуже розмитою⁵⁸. Довести цей злочин у суді було вкрай складно і через те, що таємні пологи відбувалися зазвичай на самоті. У 1624 р. англійський парламент навіть ухвалив з цього приводу спеціальний закон, за яким будь-яка мати, що народила мертве дитя, вважалася винною, коли не могла довести цього за допомогою свідка⁵⁹.

І хоча Параска спершу казала ніби «родила дитя мужеска полу мертвоє», але вже на допиті в сотенній канцелярії, тобто в день затримання «к вышеписанному рождению и умерщвлению оногo дитяти вынилась»⁶⁰, визнавши таким чином свою провину, і була засуджена до заслання в Оренбург. Якщо взяти до уваги, що основні тодішні чинні закони Гетьманщини – Литовський Статут та магдебурзьке право – передбачали за дітозгубництво смертну кару, то наша героїня відбулася відносно м'яким покаранням. Заслання їй було присуджено «вместо смертнои казни». Крім того, це рішення мала розглянути Новоросійська губернська канцелярія, де, своєю чергою, вирок могли навіть пом'якшити, як відбувалося з жінками, історії яких наводить Володимир Маслійчук⁶¹.

Зміни в системі покарань за дітовбивство у бік пом'якшення відбувались у XVIII ст. під впливом ідеалів Просвітництва по всій Європі. Згадуваний вище англійський дослідник Алан Макфарлейн у своїй статті наводить статистику, за якою у графстві Ессекс у першій половині XVII ст. із 49 обвинувачених у дітозгубництві 29 були визнані винними і страчені, натомість у період із 1743 до 1802 р. у Стеффордширі судді не винесли жодного смертного вироку в 39 таких справах⁶².

У Гетьманщині другої половини XVII ст. у подібних справах так само виносили більш жорстокі присуди, аніж сто років пізніше. Свідченням цього може слугувати випадок, наведений Орестом Левицьким, що стався наприкінці XVII ст. в Полтаві. Овдовілий козак Дмитро Клітний мешкав у своєму будинку разом з невісткою Параскою Жаданівною, яка була вдовою його пасинка. Через деякий час Данило з Параскою «впали в превеликий грех, прижили дитя и боясь позора и кари погубили его». Усвідомивши, що накоїли, вони вирішили покаятись і висповідатись духівнику – полтавському протопопу о. Луці Симеоновичу. Однак священник не відпустив гріха, а повідомив про нього в полковий суд. Судді, керуючись 60 артикулом 11 розділу Литовського Статуту, засудили перелюбників до смертної кари, після чого їм стягли голови на Соборному майдані⁶³.

Насамкінець кілька загальних зауважень. Як бачимо, описаний тут випадок дітозгубництва свідчить про поширеність цього явища не лише загалом у Гетьманщині, а й конкретно у Полтаві. Так само, як і в решті

країн Європи, основною причиною, що штовхала молодих дівчат на здійснення цього злочину був сором і страх перед суспільним осудом традиційної спільноти. Логіка дій дітозгубниць Гетьманщини була схожою із тим сценарієм, що розігрувався і в інших частинах континенту. Слід також зауважити, що у другій половині XVIII ст., під впливом інкорпораційних і модернізаційних процесів, відбулось пом'якшення системи покарань за цей злочин. Просвітницькі ідеали, що докотились тоді й до Полтави, щонайменше врятували життя головній героїні цього сюжету. Думаю, ще на початку століття, таких шансів вона практично не мала б.

Юрій Волошин – доктор історичних наук, професор кафедри історії України Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. Коло наукових інтересів – історична демографія та соціальна історія Гетьманщини.

Видавництво: К.І.С. <http://kis.prom.ua/p276900960-yurj-voloshin-kozaki.html>

¹ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр. 23, арк.74.

² Там само, арк. 74зв.

³ У третьому розділі, вже згадувалось про ключову роль баби-повитухи, під час народження й наречення дитини іменем. З огляду на те, що баба, згідно з твердженням Олени Боряк, ще й «акумулювала в собі багатотисячолітній досвід народних медичних знань у галузі акушерства, а також педіатрії» втаємничення Угринки в спробу позбутися незаконного плоду, видається цілком логічним кроком. (Див. Боряк Олена, Названа праця, С.249).

⁴ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк. 74зв.

⁵ Очевидно, йшлося про паломництво до чудотворної ікони Охтирської Божої Матері, що була в Покровській церкві, вважалася цілющою і в описуваний час дуже шанувалася мешканцями Слобожанщини та суміжних територій Гетьманщини. Про історію ікони див.: Паньок Т. В. Окремі нотатки до історії Охтирської Богородиці // Вісник ХДАДМ. – 2009. – № 9. – С.94-100.

⁶ Там само, арк.75.

⁷ Там само.

⁸ Там само, арк.75зв.

⁹ Відносно побутування в українському ранньомодерному суспільстві такої назви пропасниці див.: Ганна Дидик-Меуш. Українська медицина. Історія назв. – Львів, 2008. – С. 178-194.

¹⁰ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.76.

¹¹ Пилипівський, або Різдвяний піст триває від дня Св. Пилипа до самого свята, тобто від 27 листопада до 6 січня. (див.: Пуряєва Наталія. Словник церковно-обрядової термінології. – Львів, 2001. – С. 27.)

¹² ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.76.

¹³ Усі вони на той час були членами полкового правління. Так, Іван Кованько – полковник, Дем'ян Беньковський – обозний, Василь Могилянський – суддя, а Федір Янович – писар (Див. Мокляк В. О. Полтавський полк, С. 25-29).

¹⁴ «Якби яка жінка, не будучи заміжньою поводитися розпутно і завагітніла, а через сором з остраху покарання той плід сама або через кого іншого умертвила і на тому б злочині була б сама або з тим, хто її допомагати буде, спіймана, або б те було

викрите якимось значними, достовірними і ясними доказами, такі, як той, хто це вчинити і допомогти позбавитися плоду взявся, так і та, яка плід свій на страту дала, самі мають смертю карані бути» (Статути Великого князівства Литовського: У 3 т. – Том 3., С.303).

¹⁵ «А де б чого у цьому Статуті не діставало, тоді суд, використавши найближчий [за змістом] закон і приклад інших законів християнських, те судити і вирішувати має» (Там само, С.162)

¹⁶ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.77.

¹⁷ Там само. Протокол засідання, вочевидь, помилково покликається на 39 статтю 3 книги, що в оригіналі звучить по-іншому, аніж його зачитував судовий писар Кирило Дзюбан. Див.: Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования / Отв. ред.: Корецкий В.М. – М.: Наука, 1985. – С.93-94.

¹⁸ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.77зв.

¹⁹ Там само.

²⁰ Kamler M. Złoczyńcy, S.264.

²¹ Маслійчук В. Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. – Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2008. – С.5-10.

²² ЦДІАК України, ф.51, оп.3, спр.10899, арк.93зв.

²³ Alan Macfarlane. The history of infanticide in England. // <http://www.alanmacfarlane.com/savage/A-INFANT.PDF>

²⁴ Kamler M.. Złoczyńcy, S.268.; Wiślicz Tomasz. Upodobanie. Małżeństwo i związki nieformalne na wsi polskiej XVII-XVIII wieku. Wyobrażenia społeczne i jednostkowe doświadczenia. – Wrocław, 2012. – S.84; МаслійчукВ. Названапраця, С. 60-61.; Catherine Damme. Infanticide: the worth of an infant under law // Medical History. – Volume 22. – Issue 01. – January 1978. – PP. 1 – 24; Keith Wrightson. Infanticide in Earlier Seventeenth Century England. – Local Population Studies – 15 (1975). – PP. 10-22; Alan Macfarlane. The history of infanticide in England.

²⁵МаслійчукВ. Дітозгубництво, С.10.

²⁶ Alan Macfarlane The history of infanticide in England, P.2; Kamler M.. Złoczyńcy, S.268.; Wiślicz Tomasz. Upodobanie, S.82-85; МаслійчукВ. Дітозгубництво, С.10.

²⁷ Див: Місто Полтава, С. 452, 458, 463; ЦДІАК України, ф.990, Спр.34, арк.26зв.-27., 28зв. 32зв.,

²⁸ Місто Полтава, С.452.

²⁹ ЦДІАК України, ф.57, оп.2, спр. 166, арк.97зв.

³⁰ Щоправда, в умовах високої смертності й поширення епідемій, хтось із них з них міг померти (Див.: Замура Олена. «Великий шаленець»: смерть і смертність в Гетьманщині XVIII ст. – Київ: К.І.С. – 240с.).

³¹ ЦДІАК України, ф.57, оп.2, спр. 166, арк. 109-109зв.

³² На жаль, сторінка сповідного розпису Миколаївської церкви, пошкоджена якраз у тому місці, де мав би бути записаний Степан (Там само, ф.990, оп.2., Спр.34, арк.26зв.), але, за Румянцевським описом, станом на 1766 р. йому виповнилось 11 років (Див.: Місто Полтава, С. 463.). Отже, у 1778 р. мало бути 23.

- ³³ Див. Ястребов В. Новые данные о союзах неженатой молодежи на Юге России // КС. - 1896. - №10. - С. 127.
- ³⁴ Місто Полтава, С. 452. Попри те, що в протоколі допиту її названо «Дарія Обредайтча», на мою думку, йшлося саме про Одарку Яковиху, вдову козака Якова Грицаєнка, яка мешкала в цьому ж районі на Данилівській вулиці. Крім того, сповідний розпис не фіксує на території парафії інших удів з таким ім'ям чи заміжніх жінок, які б мали чоловіка Якова.
- ³⁵ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.76.
- ³⁶ ««Вечерници» заканчиваются совместным сном парубков с девочками. Спят по-парно. Великое это испытание для розгяряченной молодежи. Но такова сила чистой любви, такова твердость веры и нравственность в людях простых, таково наконец значение вековечного обычая или завета предков, что такое сближение двух полов в юном возрасте отнюдь не ведет к разврату или за редким исключением, остается всегда безупречным» - з романтичним захопленням описував вечерниці Валеріан Боржковський у журналі Киевская Старина. - Див.: Боржковский В. «Парубоцтво» как особая группа в малорусском сельском обществе // КС. - 1887. - №8 - С.774; Ястребов В. Названа праця, С. 122. Про традицію спільної ночівлі молоді дивиться також: Маерчик М. Анализ дискурса в исследованиях украинской традиции добрачных ночевков молодежи (конец XIX-XXIв.)// Антропологический форум - 2015 - №24 - С. 95-115.
- ³⁷ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.74зв.
- ³⁸ Як зауважив Томаш Вісліч, «обіцянку шлюбу досить легко було завоювати прихильність дівчини» (Wiślicz Tomasz. . Upodobanie, S.89.).
- ³⁹ Володимир Маслійчук на основі аналізу судової документації доходить висновку, що «обман дівчини з подальшою втечею - характерна для «молодиків» Гетьманщини і Слобожанщини риса поведінки» (Маслійчук В. Дітозгубництво, С.42).
- ⁴⁰ Загальновідомо, що Зелена неділя або День Святої Трійці у православ'ї відзначається на п'ятдесятій день після Великодня, який у 1778 р. відзначали 23 квітня. Тобто Трійцю того року святкували 12 червня.
- ⁴¹ Wiślicz Tomasz. Upodobanie, S.84-86.; Марцін Камлер стверджує, що в окремих випадках вагітність все-таки вдавалося приховати аж до пологів (Kamler M. Złoczyńcy, S.266).
- ⁴² ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.76.
- ⁴³ Там само, арк.75зв.
- ⁴⁴ Там само, арк.74зв.
- ⁴⁵ Там само, арк.75зв.
- ⁴⁶ Маслійчук В. Дітозгубництво, С.53-55.
- ⁴⁷ Там само, С.32, 33. 68.
- ⁴⁸ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.74зв.
- ⁴⁹ Маслійчук В. Дітозгубництво, С.61, 91.
- ⁵⁰ Kamler M. Złoczyńcy, S.266.
- ⁵¹ Маслійчук В. Дітозгубництво, С.35, 59, 67.
- ⁵² ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.75.

- ⁵³ Kamler M.. *Złoczyńcy*, S.266.
- ⁵⁴ Маслійчук В. *Дітозгубництво*, С.41, 45, 54, 58, 81, 91.
- ⁵⁵ Там само, С.54, 59, 84, 85, 86, 90, 91; Kamler M.. *Złoczyńcy*, S.266-267.
- ⁵⁶ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.75.
- ⁵⁷ Kamler M. *Złoczyńcy*, S.395.
- ⁵⁸ Wiślicz Tomasz. *Upodobanie*, S.84.
- ⁵⁹ Keith Wrightson. *Infanticide in Earlier Seventeenth Century England*, P. 11.
- ⁶⁰ ЦДІАК України, ф.1726, оп.1, спр.23, арк.75.
- ⁶¹ Маслійчук В. *Дітозгубництво*, С.89-93.
- ⁶² Alan Macfarlane. *The history of infanticide in England*, P.4.
- ⁶³ Левицкий О. *Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII ст.*// КС. - 1901. - №3 - С.368-369.